

7. YENİ TÜRKÇE

XV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar olan dönem Yeni Türkçe dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem farklı coğrafyalarda farklı dil özelliklerine sahip yeni yazı dillerinin ortaya çıktığı bir dönemdir. Araştırmacılar, Kıpçakça, Çağatayca ve Oğuzcayı bu döneme dâhil ederler.

7. 1. Kuzeybatı Türkçesi (Kıpçak Türkçesi)

Hazar denizi ile Karadeniz'in kuzeyine göç etmiş Türk boylarının oluşturduğu yazı diline Kıpçakça denilmektedir. Kıpçakça, XIII- XV. yüzyıllar arasında Altınordu Devleti ve Mısır Memluklularının dili için kullanılan bir terimdir. Bu yazı dili için "Kuzey Türkçesi" terimi de kullanılmaktadır. Kıpçakçanın belli başlı eserleri şunlardır:

1. Codex Cumanicus: Hristiyanlığa ait ilahi, atasözleri, bilmece gibi halk ürünlerinin toplandığı bir eserdir. Bu eser 1303 yılında İtalyan ve Alman rahipler tarafından derlenmiştir.

2. Münyetü'l-Guzât: Binicilik ve atıcılık konusunda Arapçadan tercüme edilmiş bir eserdir. Bu eser, ata binmek, mızrak tutmak, kılıç kullanmak, kalkan tutmak, ok atmak vb. bölümlerden meydana gelmektedir.

3. Gülistan Tercümesi: Saraylı Seyf tarafından 1391 yılında Farçadan tercüme edilmiş bir eserdir. Eser, Sâdi'nin Gülistan isimli eserinin tercümesidir.

4. Hüsrev ü Şirin: Kutb isimli bir yazar tarafından Farsçadan tercüme edilmiş manzum bir eserdir. Eser 1341'de Nizami'nin aynı isimli eserinden tercüme edilmiş bir mesnevidir.

7. 2. Doğu Türkçesi (Çağatay Türkçesi)

XV. yüzyıldan sonra Türkistan ve Altınordu bölgesinde meydana gelen yazı diline Çağatayca denilmektedir. İlhanlı ve Altınordu devletlerinde bu yazı dili kullanılmıştır. Çağatay yazı dili kendi içinde üç döneme ayrılmaktadır:

1. İlk Çağatayca (Klasik öncesi, XV. yüzyıl başlarından Nevâî'nin 1465'te ilk divanını tertibine kadar.

2. Klasik Çağatayca (1465-1600).

3. Klasik sonrası (1600- 1920).

Çağatayca XX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Daha sonra yerini Özbekçeye bırakmıştır. Çağataycanın en önemli temsilcileri şunlardır: Ali Şir Nevâî, Hüseyin Baykara, Babür Şah ve Ebü'l- Gazi Bahadır Han'dır. Çağatayca'nın belli başlı eserleri şunlardır:

1. Muhakemetü'l-Lugateyn: Ali Şir Nevâî tarafından yazılmış iki dilin karşılaştırılması anlamına gelen bir eserdir. Nevâî, bu eserinde Türkçe ile Farsçayı karşılaştırarak Türkçenin güzelliklerini ve üstünlüklerini anlatmaya çalışmıştır. Eserden örnek:

“Sart ilinin köpü, belki barçası yimekni hem içmekni ‘hordeni’ lafzı bile eda kılurlar. Ve uluk kardaş ve küçük kardaşnı ikilesin ‘birader’ dirler ve Türkler ulugnı ‘aga’ ve küçükni ‘ini’ dirler ve alar uluk, küçük kız kardaşnı hem ‘hâher’ dirler ve bular ulugnı ‘ikeci’ ve küçükni ‘singil’ dirler.”

2. Babürnâme: Babür Şah'ın hatıralarının anlatıldığı bir eserdir. “Vekâyi” adıyla da bilinir.

3. Abuşka Lügati: XVI. yy ortalarında Anadolu sahasında Çağatay Türkçesiyle yazılmış sözlüktür.

4. Senglah Lügati: Mirza Mehdi Han tarafından XVIII. yy'da yazılmış sözlüktür. Üç bölümden oluşur. Birinci bölüm gramer, ikinci bölüm asıl sözlük, üçüncü bölümde ise Arapça ve Farsça sözlük ve tabirlerin açıklaması yer alır.

Ebü'l-Gazi Bahadır Han tarafından yazılmış Şecere-i Türk (Türk Şeceresi) ve Şecere-i Terâkime (Türkmen Şeceresi) isimli eserler de bu dönemin önemli eserlerindendir.

7. 3. Güneybatı Türkçesi (Batı Türkçesi)

Orta Asya'dan güneybatıya göç eden Oğuz Türklerinin meydana getirdikleri yazı diline Oğuzca veya Batı Türkçesi denilmektedir. Batı Türkçesi de kendi içinde XVII.

yüzyıldan sonra Azerbaycan Türkçesi ve Batı Oğuz Türkçesi olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Güneybatı Türkçesi (Batı Türkçesi) günümüze gelene kadar şu üç dönemi yaşamıştır:

a) Eski Anadolu Türkçesi: XI-XVI. yüzyıllar arasındaki yazı dilinin adıdır. Bu dönem de kendi içinde üçe ayrılmaktadır. 1. Selçuklular Dönemi Türkçesi (XI- XIII. yüzyıl arası) 2. Anadolu Beylikleri Dönemi (XIV. XV. yüz- yıl arası) 3. İstanbul'un Fethine Kadar Olan Osmanlı Dönemi Türkçesi (XV. XVI. yüzyıl arası). Bu dönemde özellikle Yunus Emre ve Mevlana gibi Türk büyükleri yetişmiştir.

b) Osmanlı Türkçesi: XVI-XX. yüzyıllar arası.

c) Türkiye Türkçesi: XX. yüzyılın başından günümüze kadar.

7. 3. 1. Eski Anadolu Türkçesi (Batı Oğuz Türkçesi)

XI. yüzyılla XVI. yüzyıl arasındaki yazı diline Eski Anadolu Türkçesi denilmektedir. Bazı araştırmacılar bu dönem için Eski Osmanlıca veya Eski Türkiye Türkçesi de demektedirler.

Eski Anadolu Türkçesinin Başlıca Eserleri:

XIII. Yüzyıl Eserleri:

Çarhnâme: Ahmet Fakîh

Yusuf u Züleyha: Şeyyad Hamza

Risaletü'n Nushiyye: Yunus Emre

Mesnevi: Mevlana

XIV. Yüzyıl Eserleri

Süheyl ü Nevbahâr: Hoca Mesud

Mantıku't Tayr: Gülşehrî

Garibnâme: Âşık Paşa

Kelile ve Dimne Tercümesi: Kul Mesud

XV. Yüzyıl Eserleri:

Dede Korkut Hikâyeleri: Fuat Köprülü, bu eser için “Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut’u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar.” diyerek eserin ne kadar kıymetli olduğunu belirtmiştir. Dede Korkut millî bir destandır. Yazarı Türk Milletidir. Konusu milletin hayatıdır.

Dede Korkut Hikâyeleri, Türk dilinin ve kültürünün temel kitaplarından birisidir. Tam adı, “Kitab-ı Dede Korkut âlâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân” (Oğuzların Diliyle Dede Korkut Hikâyeleri)’dir. XII ve XIII. yüzyılda söylenen hikâyeler, Kuzeydoğu Anadolu ile Azerbaycan bölgelerine gelen Türklerin yerleşmelerini ve bu maksatla yaptıkları savaşları destan şeklinde anlatmaktadır. Bu hikâyeler, XVI. yüzyılda bilinmeyen kişiler tarafından yazıya geçirilmiştir.

Hikâyelerde geçen Dede Korkut, Oğuzların akıl hocasıdır. Türk toplumunda bulunan, sevilen, sayılan, bilge kişiyi temsil etmektedir. Bir sorunla karşılaşan kişi Dede Korkut’a başvurur. Dede Korkut sorunları çözen, bilge bir kişidir. Bu eser, manzum ve mensur karışık olarak yazılmıştır.

Dede Korkut Hikâyeleri’nde; Oğuzların düşmanlarıyla, birbirleriyle ve olağanüstü varlıklarla olan mücadeleleri coşkulu bir şekilde anlatılmaktadır. Hikâyelerde Türk aile yapısı, sevgi-saygı, giyim-kuşam ve inanışlar hakkında geniş bilgiler yer almaktadır. Üç nüshası bulunan hikâyelerin Dresten nüshası 12, Vatikan nüshası 6 hikâyeden oluşmaktadır. Bunlardan Dresten nüshası, dil özellikleri bakımından daha çok Azerbaycan Türkçesine benzemektedir.

Dede Korkut Hikâyeleri’nin üçüncü nüshası Kazakistan’da bulunmuştur. “Türkmen Sahra” nüshası olarak adlandırılan hikâyenin içerisinde 13. Dede Korkut anlatması “Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi” de vardır. Metin Ekici’nin hazırladığı bu nüsha “*Dede Korkut Kitabı Türkistan / Türkmen Sahra Nüshası - Soylamalar ve 13. Boy - Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*” ismiyle yayımlanmıştır.

Ayrıca Oğuznameler üzerine uzun yıllan çalışan Prof. Dr. Necati Demir, Oğuznamenin çeşitli nüshaları içerisinde Dede Korkut Hikâyeleri'nin kayıp yedi boyunu daha bulduğunu açıklamıştır.

Süleyman Çelebi'nin Mevlid (Vesiletü'n-Necât) isimli eseri ile Şeyhi'nin Harnâme isimli eseri de XV. yüzyılın belli başlı eserleri arasındadır.

7. 3. 2. Osmanlı Türkçesi

XIII. yüzyılda başlayıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar devam eden yazı dilidir. Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu yazı dili 1299'da kurulan Osmanlı İmparatorluğu ile başlar, 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla son bulur. Osmanlı Türkçesi için Batı Türkçesi terimi de kullanılmaktadır. Osmanlı Türkçesi içinde Farsça ve Arapça sözcükler çok fazladır. Ama kullanılan dilin Türkçe olduğunu unutmamak gerekir. Osmanlı Türkçesi de kendi içinde 1. Başlangıç dönemi. 2. Klasik dönem. 3. Yenileşme dönemi olmak üzere üç bölüme ayrılmaktadır.

1. Başlangıç Dönemi: XV. yüzyılın ikinci yarısından XVI. yüzyıla kadar devam eden dönemdir. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sınırları genişlemiş, siyasî birlik kurulmuş ve yazı dili birliği de sağlanmıştır. Türkçe bu yüzyılda bir imparatorluğun devlet dili olmuştur. Dönemin başkenti İstanbul kültür merkezi haline gelmiştir. Fakat ilim ve edebiyat dilinde Arapça ve Farsça ön plana çıkmış, bu dillerle eser vermek adeta övünç kaynağı olmuştur. Bu dönemde yazılan nesir ve nazım eserlerinde sanatlı ve özentili bir üslûp kullanılmıştır. Böylece halkın dilinden uzaklaşmış yabancı sözcük ve terkiplerin sayısı hızla artmaya başlamıştır.

2. Klasik Dönem: XVI. yüzyıldan başlayıp XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam eden dönemdir. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğunun sınırları genişlemiş, devlet üç kıtaya hükmetmiştir. Buna paralel olarak da Türkçe bir imparatorluğun “bilim ve edebiyat dili” olmuş Arapça ve Farsça ile rekabet edebilecek bir seviyeye ulaşmıştır. Önceleri Arap ve Fars edebiyatçılarını taklit eden edebiyatçılarımız daha sonraki yıllarda Arap ve Fars edebiyatçılarını geride bırakacak derecede başarılı eserler vermişlerdir. Fakat Türkçe açısından bakıldığında yeterince dile önem verilmediği görülmektedir. Bu dönemde özellikle sanat göstermek özentisiyle yazılan eserlerin dili oldukça ağırlaşmış

edebiyat dili; Arapça, Farsça ve Türkçenin karışımından oluşan sunî bir dil olmuştur. XVII ve XVIII. yüzyıllarda Türkçeye giren Arapça, Farsça sözcükler öylesine çoğalmıştır ki yazılan eserlerde Türkçe sözcük sayısı ikinci plana düşmüştür. Böylece yazı dili ile konuşma dili arasında da büyük bir fark oluşmuş ve bu fark gün geçtikçe artarak devam etmiştir.

3. Yenileşme Dönemi: XIX. yüzyılın ortasından XX. yüzyılın başlarına kadar devam eden dönemdir. Bu dönemde -özellikle Tanzimat’la birlikte ortaya çıkan- dilde yenileşme veya batılılaşma hız kazanmıştır. Türk toplumu, Tanzimat’la birlikte Batı dünyasındaki birtakım yeni akımlar ve bunlarla ilgili kül- türlerin tesiri altında kalmaya başlamıştır. Avrupa edebiyatında alınan roman, hikâye, tiyatro, makale, tenkit ve gazete türleri edebiyatımızda bu dönemde görülmeye başlamıştır. Özellikle gazete yolu ile fikirlerin halka ulaştırılması çabaları başarılı olmuş; halkın anlayacağı sade, anlaşılır bir yazı dili kullanılmaya başlanmıştır. Şinasi ve Namık Kemal gibi yazarlar, Türkçenin sadeleşmesi ve yazı dilinin halkın anlayacağı bir dil durumuna gelmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu dönemde Ziya Paşa, Muallim Naci, Necib Asım, Şemsettin Sami gibi Tanzimat yazarları da dilde sadeleşmeye gidilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Dilin sadeleştirilmesi ve Türkçeye önem verilmesi, bu dönemde yaygınlık kazanmış ve bu görüş artık sürekli bir akım haline gelmiştir.

Tanzimat’la birlikte toplum hayatında meydana gelen değişimler, dilde de “sadeleşme” şeklinde kendini göstermiştir. Yalnız dilde sadeleşme hareketi uzun süreli olmamıştır. Çünkü daha sonraki yıllarda Servet-i Fünuncular “sanat sanat içindir” tezini savunduklarından dolayı, sade dile rağbet etmemişler; meydana getirdikleri edebiyat bir yüksek zümre edebiyatı olmuştur. Arapça, Farsça ile birlikte Fransızca sözcükler de dilimize girmiştir. Servet-i Fünuncular ve onların dil anlayışlarını devam ettiren Fecr-i Âtîciler’in meydana getirdikleri sunî dil bir tarafa bırakılırsa, Osmanlı Türkçesi’nin bu dönemde sunî yazı dilinin koyuluğunu kaybedip çözülme yoluna girdiği görülür.

7. 3. 3. Türkiye Türkçesi

Bugün Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırları içinde konuşulan ve yazılan dile Türkiye Türkçesi diyoruz. Türkiye Türkçesi Osmanlıcanın devamıdır. Osmanlı Türkçesinden Türkiye Türkçesine geçiş yazı dilini konuşma diline yaklaştırmak şeklinde olmuştur. 1908 II. Meşrutiyetten sonra Türkçe sadeleşerek devam etmiştir. Bugün konuştuğumuz Türkçeyi Kıbrıs, Balkan, Irak ve Suriye’deki Türkler de

kullanılmaktadırlar. Başka ülkelere göç etmiş olan milyonlarca Türk insanı da Türkiye Türkçesi konuşmaktadır.

Tanzimatla beraber başlayan dilde sadeleştirme hareketi bu dönemde hızlanmış; özellikle 1911’de Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ve Ali Canib Yöntem tarafından çıkarılan Genç Kalemler dergisinin büyük hizmetleri olmuştur. Bu dergide yazan edebiyatçılar “Yeni Lisan” hareketini başlatarak dilde sadeleşmeyi savunmuşlardır. Bu edebiyatçıların savundukları görüşleri kısaca şöyle sıralayabiliriz:

1. Yazı dilini konuşma diline yaklaştırmak, İstanbul konuşmasını yazı dili haline getirmek.

2. Dilimizdeki Arapça ve Farsça gramer kurallarını kaldırmak. Arapça ve Farsça tamlamalar yerine Türkçe tamlamalar kullanmak.

3. Dilimize girmiş Arapça ve Farsça sözcükleri Türkçede söylendiği gibi yazmak.

4. Arapça ve Farsçadan dilimize girmiş ve uzun süre kullanılarak dilimize mal olmuş sözcükleri kullanmaya devam etmek.

5. Diğer Türk lehçelerinde sözcük almamak.

6. Bu ilkeler doğrultusunda millî bir dil ve millî bir edebiyat meydana getirmek.

Dildeki sadeleştirme çalışmaları Cumhuriyet’in ilanından sonra hız kazanmış; Türk Dil Kurumu’nun çabalarıyla bu çalışmalar sistemli bir hale getirilerek kurumsallaşmıştır. Bu bakımdan 1932’den sonraki dönem, Türk diline devlet elinin uzandığı ve Türkçeleştirme hareketinin daha da hızlandığı bir dönemdir. Bu dönemdeki çalışmaları şöyle özetleyebiliriz:

1. Dilimizi, Osmanlıcanın Türkçeye zarar veren pürüzlerinden kurtarmak, yazı dilinden Türkçeye yabancı kalmış olan unsurları ayıklamak.

2. Aydınların dili ile halkın dili, konuşma dili ile yazı dili arasında, Osmanlı Türkçesi dolayısıyla ortaya çıkmış olan açıklığı kapatarak, dile millet varlığı içinde birleştirici ve bütünleştirici bir nitelik kazandırmak.

3. Türk diline, yapı ve özelliklerine uygun bir gelişme yolu çizebilmek.
4. Eğitim ve öğretimi millî eğitimin gerekli kıldığı bir millî eğitim diline kavuşturmak.
5. Türkçenin güzelliklerini ve zenginliklerini ortaya çıkarmak; dilimizi bir bilim kolu olarak ele almak ve üzerinde derinlemesine inceleme ve araştırma yapmak.
6. Dile sözcük türetme imkânları bakımından işleklik kazandırarak bütün sözcük ve kavramları karşılayabilecek, işlek ve zengin bir kültür dili durumuna getirmek (Korkmaz, 1992: 60)

Dil İnkılabı Çerçevesinde Yapılan Çalışmalar

1929 yılında Dil *Encümeni* tarafından “İmla Lûgatı” adı altında ilk yazım kılavuzu çıkarılır.

12 Temmuz 1932 tarihinde *Türk Dili Tetkik Cemiyeti* kurulur.

1932’de 1. *Türk Dil Kurultayı* toplanır. 26 Eylül ülkemizde “Dil Bayramı” olarak kutlanmaktadır.

1934’te 2. *Türk Dil Kurultayı*,

1936’da 3. *Türk Dil Kurultayı* düzenlenir.

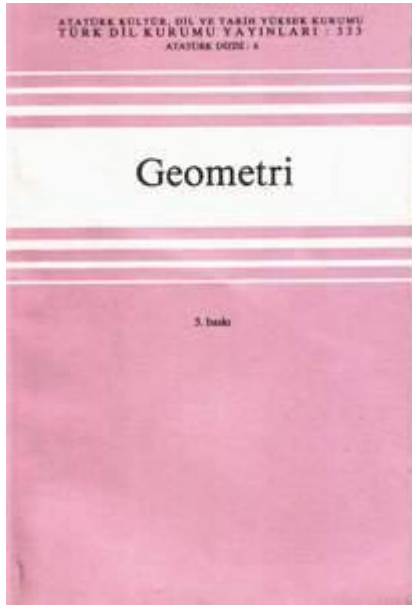
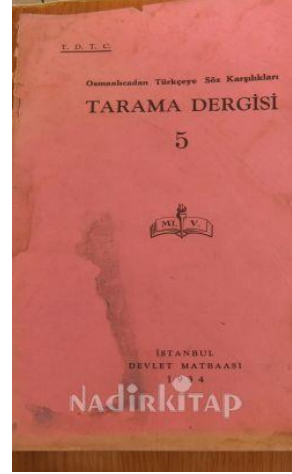
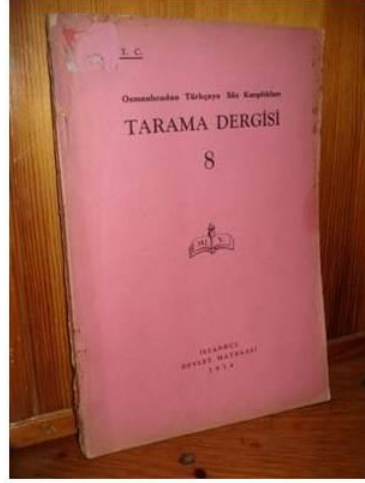
Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi çıkarılır.

Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu

Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu çıkarılır.

1936’da *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi* kurulur.

Atatürk tarafından 50 *geometri terimi* Türkçeleştirilir.



Atatürk'ün yazdığı *Geometri* kitabının 3. baskısına ait kapak görüntüsü

Geometri, Atatürk tarafından ilk defa Türkçe geometri terimleri kullanılarak 1936 yılının sonunda yazılmış olan 44 sayfalık kitap.

Atatürk bizzat kendisi bir geometri kitabı yazdı. Osmanlıca eğitimde kullanılan geometri tabirlerinin yerine Türkçelerini buldu. Bu terimler bugün de Türkçe müfredatta değişmeden kullanılan *boyut, uzay, yüzey, düzey, çap, yarıçap, kesek, kesit, yay, çember, teğet, açı, açılı, içters açı, dışters açı, taban, eğik, kırık, çekül, yatay, dikey, dikey, yondeş, konum, üçgen, dörtgen, beşgen, çokgen, köşegen, eşkenar, ikizkenar, paralelkenar, yanal, yamuk, artı, eksi, çarpı, bölü, eşit, toplam, oran, orantı, türev, alan, varsayı, gerekçe* ... gibi kelimelerdir.

8. ÇAĞDAŞ TÜRKÇE

XX. yüzyılın başlarından günümüze kadar gelen ve hâlâ devam eden Türk dili dönemidir. Türkçe geçmişte olduğu gibi, bugün de çok geniş bir coğrafyaya yayılmış durumdadır. Bugün hâlâ yaşayan, otuzun üzerinde Türk şivesi vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Kazan-Tatar Türkçesi, Kırım-Tatar Türkçesi, Nogay Türkçesi, Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi, Tuva Türkçesi, Karakalpak Türkçesi, Karaçay-Malkar Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Kumuk Türkçesi, Karaim Türkçesi, Çuvaş Türkçesi, Saha (Yakut) Türkçesi, vd. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birçok Türk devleti bağımsızlığını kazanmış ve kendi yazı diliyle eğitim öğretime başlamıştır.

Türk Dilinin Bugünkü Durumu ve Yayılma Alanları

Yeryüzünde Türkler kadar göç eden, coğrafya değiştiren başka bir millet çok az bulunur. Bu göçler sayesinde Türkler dünya üzerinde çok geniş bir alana yayılmışlardır. Doğuda Moğolistan ve Çin içlerinden Batıda Balkan içlerine; kuzeyde Sibirya'dan ve Kazan şehrinde, güneyde Irak, Lübnan sınırı ve Kıbrıs içlerine kadar uzanan geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. 20-90 doğu boylamları ile 33-65 kuzey enlemleri arasında yer alan bu coğrafya doğudan batıya 7.000, kuzeyden güneye 3.000 kilometrelik bir alanı içine almaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında Türkçe üç kıtada; Asya, Avrupa ve

Afrika’da konuşulan ve yazılan bir dil olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün dünyada ana dili Türkçe olan 200 milyondan fazla insan vardır.

Milletlerin en hareketlilerinden olan Türklerin tarih boyunca yaşadığı coğrafya sürekli değişmiştir. Yurt edindikleri coğrafyada Türkçe konuşmuşlardır. Bu nedenle gerek Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki seyyahlar, gerek Türk dünyasını yakından tanıyan aydınlar ve gerekse Türkologlar eserlerinde Türkçe bilen bir insanın Balkanlardan Çin’e kadar olan coğrafyada Türkçe konuşarak gidebileceğini söylerler. Bu bakımdan Türkçe dünya dilleri arasında konuşulduğu coğrafyanın büyüklüğü bakımından birinci, ana dili olarak üçüncü, en çok konuşulan dil olarak da beşinci sırada yer alır.

Yapılan araştırmalara göre Türkçe, konuşma dili olarak en az beş bin yıllık; yazı dili olarak iki bin yıllık bir geçmişe sahiptir. Bugün Türkçe, hem konuşma dili hem yazı dili olarak varlığını sürdürmektedir. Türklerin yaşadığı Türk dünyası birçok kişi tarafından değişik şekillerde tasnif edilmiştir. En çok kabul gören tasniflerden biri şöyledir:

1. Altay-Sibirya Türkleri: Altay, Baraba, Çulım, Dolgan, Hakas, Karakas, Koybal, Kumandı, Sabir, Sagay, Şor, Telengit, Televüt, Tobol, Tofalar, Tuva ve Yakut Türkleri.

2. Batı Türkleri: Ahıska, Azerbaycan, Balkanlar (Batı Trakya, Bulgaristan, Romanya, Makedonya, Bosna-Hersek), Irak, İran (Afşar, Azeri, Halaç, Hamse, Horasani, Boşagcı, Kaçar, Karacadağ, Karagözlü, Karakoyunlu, Kaşgay, Şahseven, Türkmen), Kıbrıs, Suriye ve Türkiye Türkleri.

3. Doğu Avrupa Türkleri: Gagavuz, İdil-Ural (Başkurt, Çuvaş, Kazan, Mişer), Kafkasya (Karaçay-Malkar, Kumuk, Nogay), Karaim, Kırım (Kırım Tatarları, Litvanya Tatarları, Polonya Tatarları) Türkleri.

4. Türkistan Türkleri: Afganistan, Doğu Türkistan(Saru Uygur, Uygur), Karakalpak, Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen Türkleri.

Türklerin yaşadıkları yerlerde Türkçe yalnız konuşulmamakta, bir kısmında öğretim ve yazılı edebiyat da yapılmaktadır. Ayrıca daha iyi bir yaşam sürmek veya iş bulmak için Amerika’dan Avustralya’ya, Avrupa’dan Arap ülkelerine kadar birçok

ülkeye giden Türkler, gittikleri yabancı ülkelere Türk dilini de götürmüşlerdir. Geniş bir coğrafyaya yayılan Türk dilinin birçok lehçe, şive ve ağızları ortaya çıkmıştır.

Türkiye, Kuzey Kıbrıs, Balkan Türkleri Latin alfabesini; Çin, İran, Irak ve Suriye'deki Türkler Arap alfabesini; Sovyetler Birliği'nden ayrılan cumhuriyetlerdeki Türkler ise Kiril alfabesini kullanmaktadırlar. Ancak bu cumhuriyetlerden bir kısmı Latin alfabesine geçme kararı almışlardır.

Altay, Hakas, Tuva Türkleri Şaman; Gagavuz, Çuvaş ve Yakutlar Ortodoks Hristiyan; Tuva Türkleriyle Kansu eyaletindeki Sarı Uygurlar Budist; Karay Türkleri Musevi; geri kalan Türkler Müslümandır.

Türkçe tarih boyunca konuşma dili ve yazı dili olarak varlığını sürdürmüş, imparatorluk ve devlet dili olmuş dünyanın birkaç büyük dilinden biridir. Dün olduğu gibi bugün de Türkçe hem konuşma dili hem de yazı dili olarak değişik coğrafyalarda yaşamaya devam etmektedir. Yazılan eserler açısından bakıldığında, bugün Türkçenin en verimli, en parlak dönemi olduğunu söyleyebiliriz. Gelişen iletişim araçları vasıtasıyla Türkçe daha çok insana ulaşabilmektedir.

TÜRKLERİN KULLANDIĞI ALFABELER

Akciğerlerden gelen havanın etkisiyle ses çıkarma organlarında meydana gelen, kulağın duyabileceği titreşime ses denir. Ses, dili oluşturan en küçük unsurdur. Harf ise,

sesin yazıdaki karşılığıdır. Dilde kullanılan harflerin belirli bir sıraya dizilmiş bütününe alfabe denir.

Göktürklerden günümüze kadar Türkler, 18 kadar alfabe kullanmıştır. Bunların en önemlileri; Göktürk, Uygur, Mani, Brahmi, Süryani, Arap, Grek, Ermeni, İbrani, Kiril (Slav) ve Lâtin alfabeleridir.

Tarih boyunca göç etmiş, coğrafya değiştirmiş olan Türkler din, kültür ve inanç gibi pek çok sebepten dolayı birden fazla alfabe kullanmak zorunda kalmıştır.

1. Göktürk (Orhun) Alfabeti

Türkçe metinlerin yazıldığı ilk alfabadir. Bu alfabe 38 harften oluşmaktadır. Bunlardan dördü ünlü geri kalan ünsüz ve ikili ünsüz harflerdir. Dört harfin her biri iki ayrı ünlüyü karşılamaktadır. Harfler sağdan sola doğru bitştirilmeden yazılır. Yazıda her sözcükten sonra iki nokta konulur.

2. Uygur Alfabeti

Göktürk alfabesinden sonra kullanılan ikinci alfabadir. Bu alfabede beş ünlü on altı ünsüz toplam 21 harf vardır. Bu alfabe de sağdan sola doğru yazılmaktadır. Önceleri Soğd, Brahmi, Manihey gibi alfabeleri kullanan Uygurlar daha sonra millî alfabe haline getirdikleri Uygur alfabesini kullanmışlardır. Uygurlar bu alfabeyi IX. XV. yüzyıllar arasında uzun bir süre kullanmışlardır. Karahanlılar döneminin bazı eserleri de Uygur yazısıyla yazılmıştır.

3. Arap Alfabeti

Türkler'in İslamiyeti kabul ettikleri X. yüzyıldan itibaren bu alfabe kullanılmıştır. Arap alfabesi, 1928 yılında Latin alfabesinin kabulüne kadar kullanılmaya devam edilmiştir. Türkiye dışındaki bazı Türk toplulukları hâla bu alfabeyi kullanmaya devam etmektedirler. Arap alfabesi Türk dünyasında en uzun süre kullanılan alfabadir. Bu alfabe 28 harftir. Ancak Farsçadan p, ç, j harfleri alınmış; Türkçede geniz ne'si (ñ) için (kef) harfi kullanılmış ve bu sayı 32 olmuştur. Türkçe ünlü esasına dayanmaktadır. Oysa Arap alfabesi ünsüzlere dayalı bir alfabadir. Bu yüzden Arap alfabesiyle yazılan metinlerde bazı ünlüler yazıda gösterilmediği için sözcükler yanlış

okunabilmektedir. Bu alfabe sağıdan sola doğru ve harfler bitiştilirerek yazılır. Harflerin başta, ortada ve sonda yazılışları değişmektedir.

Dünyada çok az millet Türkler kadar yazı sanatına emek vermiştir. Özellikle Osmanlılar döneminde hat sanatının da etkisiyle Arap alfabesi el yazması eserlerde çok kullanılmıştır. Haklı olarak İslâm dünyasında “Kur’ân-ı Kerim, Mekke’de indi, Mısır’da okundu, İstanbul’da yazıldı” sözü söylenmiştir. Bu söz yazıyı ne kadar estetik bir şekilde kullandığımızın bir göstergesidir.

4. Kiril (Slav) Alfabesi

Kiril alfabesi Grek kökenlidir. 28 harften meydana gelmektedir. IX. yüzyıl sonlarında Kiril adlı Bizanslı bir din adamı tarafından kilise Slavcası için düzenlenmiş, günümüze kadar gelmiştir. Dağılan Sovyetler Birliğinin birçok bölgesinde yaşayan Türkler 1939’dan sonra bu alfabeı kullanmışlardır. Sovyetler Birliğindeki Türklerin hemen hepsi Kiril alfabelerini kullanmakla birlikte, alfabeler arasında bir çok fark bulunmaktadır. Böylece 19 ayrı alfabe oluşturulmuştur. Kiril alfabesi soldan sağı doğru bitiştilirilmeyen yazılır.

Türk cumhuriyet ve topluluklarının Latin alfabesine geçmeleri konusunda 1991-1994 yılları arasında hem Türkiye’de hem de Türkiye dışında pek çok toplantı yapıldı. Bu toplantılar sonucunda 34 harfli “Ortak Türk Alfabesi”ne geçilme kararı alındı. Azerbaycan Cumhuriyeti 25 Aralık 1991’de, Türkmenistan Cumhuriyeti 12 Nisan 1993’te, Özbekistan Cumhuriyeti 2 Eylül 1993’te Karakalpak Özerk Cumhuriyeti 26 Şubat 1994’te, Latin alfabesine geçme kararı almışlardır. Ayrıca son olarak Kazakistan Latin alfabesine geçmiş Kırgızistan ise hazırlık aşamasındadır.

5. Latin Alfabesi

Latin alfabesi 1 Kasım 1928’den itibaren kabul edilmiş ve kullanılmaya başlanmıştır. Bu alfabe 29 harften meydana gelmektedir. Bunlardan 8 ünlü, 21 ünsüz harftir. Bu alfabe soldan sağı doğru yazılır.

YAZI VE İMLA

Dili, konuşmada ve yazıda olmak üzere iki yerde kullanıyoruz. Günlük ihtiyaçlarımız için konuşma dilini kullanırız. Konuşma dili biraz daha kolay veya esnektir. Konuşma sırasında veya sesli okurken insanın ses tonu, jest ve mimikleri anlatmak istediğimizi daha iyi anlatmamıza yardımcı olur.

Konuştuklarımız ses dalgaları halinde yayılır ve yok olur gider. İnsanoğlu birikimlerini kalıcı kılmak için yazıyı icat etmiştir. Yazı dilinin kural ve kaideleri vardır. Biz buna imla diyoruz. Her dilde yazıda kullanılan seslerin nasıl yazılacağını gösteren kural ve kaideler vardır. Yazı dili bir milletin ortak malıdır. Konuşurken herkes mahallî ağızla konuşabilir. Fakat yazı yazarken herkes bir tek yazı diliyle yazmak zorundadır. Çünkü yazı dili standart dildir. Yazı dili resmi devlet dilidir. Aynı zamanda eğitim ve kültür dilidir. Her devlet bir tek yazı dili kullanır.

Araştırmacılar dilin imlasını iki gruba ayırmaktadırlar:

1. Sese dayanan ses imlası.
2. Köke ve şekle dayanan köken imlası.

Sese dayanan imlada her sesi yazıda gösteren bir harf vardır. Böylece ağızdan hangi ses çıkıyorsa o sese karşılık yazıda bir harf yazılır. İmlada dilin her sesi yazıda genel olarak ayrı bir harfle gösterilir. Yani sözcükler nasıl telaffuz ediliyorsa öylece yazıya geçirilir. Bu bakımdan sese dayanan imla, söyleneni aynen gösteren imladır. Söyleyişi aynen veren imla İspanyol ve Fin dillerinin imlasıdır.

Köke ve şekle dayalı imlada yazı, sesin değil, dilin işaretler hâlinde gösterilmesidir. Bu imla düzeninde sözcükler zaman içinde değişikliğe uğrayabilir. Fakat aynı yazı sistemi devam eder. Mesela ağızdan çıkan bir ses için yazıda buna karşılık birden fazla harf kullanılabilir. Bu imla da dilin bütün ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Çünkü dilde bazı sesler ortaya çıkarken eski bazı sesler de yok olmaktadır. Bir sözcüğün ilk şekli zamanla değişebilmektedir. Böylece okunuşu farklı yazılışı farklı bir durum ortaya çıkabilmektedir. İngilizce bu imlaya en uygun örnektir.

Dilimizde 1928’de kabul edilen Latin harfleriyle şekilci bir imladan sese dayanan bir imla düzenine geçilmiştir. Türkçede her sesi yazıda gösteren tek bir (işaret) harf vardır. Elbette bu imlanın da bazı eksikleri olabilir. Bunun yanında dil canlı bir varlıktır ve sürekli değişmektedir. Bizler için ölçü Türk Dil Kurumu’nun ortaya koyduğu ilkelerdir. Yazı ve imlada Türk Dil Kurumunun belirlediği kurallara uymak gerekir. Türk Dil Kurumu belli aralıklarla İmla Kılavuzu çıkartarak yazı dilinde meydana gelen gelişmeleri ve değişimleri belirlemektedir.

ÖRNEK ALFABE VE METİNLER

Göktürk Alfabesi:

Göktürk alfabesi ve Latin harfleriyle karşılıkları¹⁾:

Ünlüler:

ᠠ	a ve e
ᠢ	ı ve i
ᠤ	o ve u
ᠥ	ö ve ü
ᠦ	é

Ünsüzler

kalın	nötr	ince	
ᠪ		ᠶ	b
	ᠯ		ç
ᠳ		ᠰ	d
ᠷ		ᠰ	g
ᠬ		ᠷ	k
ᠯ		ᠷ	l
	ᠮ		m
ᠨ		ᠨ	n
	ᠮ		p
ᠷ		ᠷ	r
ᠰ		ᠰ	s
	ᠰ		ş
ᠲ		ᠲ	t
ᠶ		ᠶ	y
	ᠶ		z

1) Göktürk alfabesi ve bununla ilgili metin Muharrem Ergin'in *Orhun Abideleri* (İstanbul, tarihsiz, 21. Baskı) adlı eserinden alınmıştır. (s. XXXI-XXXII, 213, 217).

Ünlülü Ünsüzler

◀	ık - k - kı
Υ	iç - çi
↓	ok ~ uk - k- ko ~ ku
ℜ	ök ~ ük - k- kö ~ kü

Birleşik veya çift sesli ünsüzler

ℳ	ld ~ lt
ℵ	nç
⊕	nd ~ nt
℥	ng
ℷ	ny

KÜL TİĞİN ÂBİDESİ

Güney cephesi

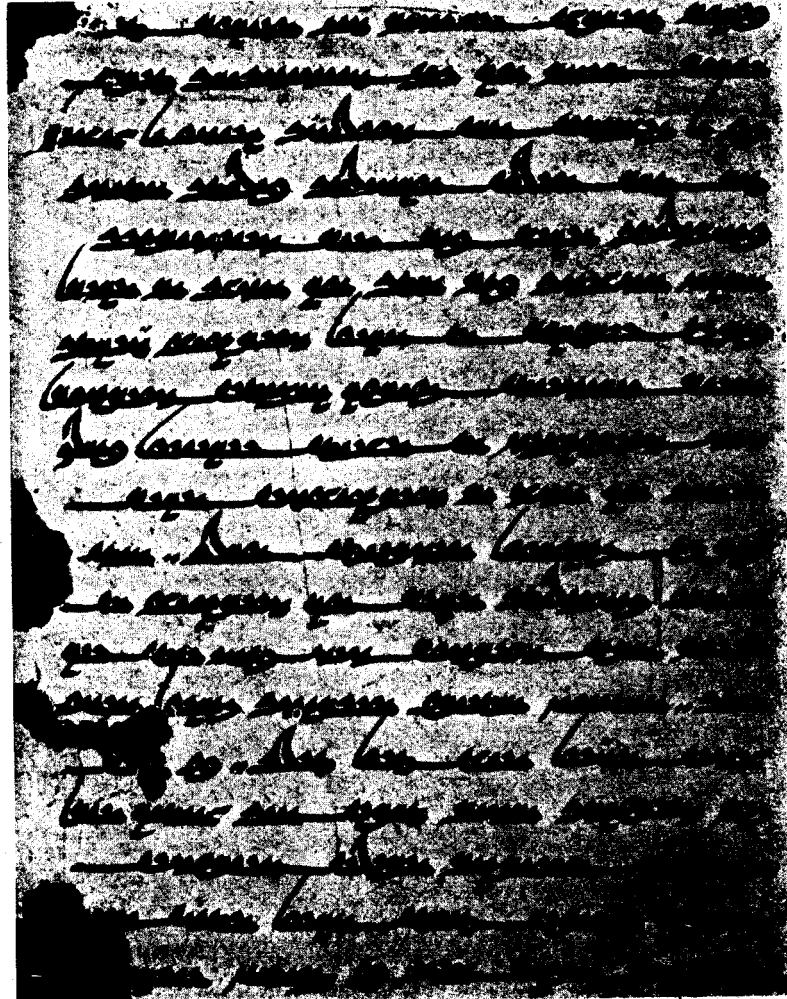
N>J : >YH : JËYIĞ : EYNH : YHJ>J : JXITTH : EHITTH (1)
*HNEQH : >DJ> : YEXI : EKH : >HJ> : *HJ> : JEX
YEX >I>Y : JYIT> : *HJ> : *Y> : JYIT> : *HJ> :
H> : TYEX : JHJ> : EHJ> : JHJ> : Y
EH : XI : EKH : HJ> : JHJ> : JYIT> : HJ> : JHJ> (2)
N> : NTEYI : JHJ> : HJ> : NTEYI : JHJ> : JHJ> :
>YIT> : JHJ> : HJ> : >YIT> : >YIT> : HJ> :
* : J> : >YIT> : JYIT : J> : >YIT> : HJ> :
JHJ> : J
YI : EKH : >YH : EYNH : JHJ> : JHJ> : *HJ> : J> (3)
: EKHJHJ> : JHJ> : NTEYI : JHJ> : JHJ> : JHJ> :
: HJ> : NTEYI : *HJ> : EYI : JHJ> : *HJ> :
JHJ> : *HJ> : EYI : JHJ> : *HJ> : EKH : JHJ> :
ENH> : >YH

(1): Tengri teg tengride bolmuş Türk Bilge Kağan bu ödke olurtum. Sabımın tüketi eşitgil. Ulayu ini yigünüm oğlanım biriki oğuşum budunum biriye şadpıt begler yıriya tarkat buyruk begler Otuz Tatar...

Türkiye Türkçesi: Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağan bu zamanda hakan oldum. Sözümlü tamamıyla işit. Bilhassa küçük kardeş yeğenim, oğlum, bütün soyum, milletim, güneydeki şadpıt beyleri, kuzeydeki tarkat, buyruk beyleri, Otuz Tatar...

Uygur Yazısına Örnek Metin

19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37



Arap Alfabeti:

NERDESİN

نردسك

كيجەلەن بىر سەس بولەر اويۇقى ،
ايچىم اويۇرمايلا دولار : " نردسك ؟ "
آرايۇرم يىللار وار كە بن اوني ،
عاشقىم نى چاغران بو سسك

Geceleyin bir ses böler uykumu
İçim ürpermeyle dolar: Neredesin?
Arıyorum yıllar var ki ben onu,
Âşkıyım beni çağırان bu sesin.

كون اولور سورۇيۇپ نى درېدەر
بو سەس رۇزگارلار قارىشیر كيدر .
كون اولور پېشىمدن يورۇر برابر ،
آكسزىن هايقيزىر بكا : " نردسك ؟ "

Gün olur sürüyüp beni derbeder,
Bu ses rüzgârlara karışır gider.
Gün olur peşimden yürür beraber,
Ansızın haykırır bana: "Neredesin?"

بوتون سوكلىرى آيىپ ايچىمدن ،
واردلغىمى يالگىز اوکا ويردم بن .
الويرز كە بر كون بكا دريندن ،
تا دريندن بر كون بكا "كل ! " ديسين .

Bütün sevgileri atıp içimden,
Varlığımı yalnız ona verdim ben,
Elverir ki bir gün bana derinden,
Tâ derinden bir gün bana "Gel!" desin.

Ahmet Kutsi Tecer

احمد قىسى تەجەر

Kiril (İslav) Alfabeti:

BEKLENEN

Ne hasta bekler sabahı,
Ne taze ölüyü mezar,
Ne de şeytan, bir günahı,
Seni beklediğim kadar.

Geçti, istemem gelmeni,
Yokluğunda buldum seni;
Bırak vehmimde gölgeni,
Gelme, artık neye yarar?...

БӘКЛӘНӘН

Нә һаста бәкләр сабаһы,
Нә тазә өлүҗү мөзар,
Нә дә шәјтан, бир кунаһы,
Сәни бәкләдијим қадар.

Кәчти, истәмәм кәлмәни,
Јоклуғунда булдум сәни;
Бырақ вәһминдә кәләни,
Кәлмә, артық нәјә јарар?...

Necip Fazıl Kısakürek

Нәчип Фазыл Қыс

Yazı Örnekleri, (Özkan, 2001: 44)

LİSAN

Güzel dil Türkçe bize,

Başka dil gece bize.

İstanbul konuşması

En sâf, en ince bize.

.....

Uydurma söz yapmayız,

Yapma yola sapmayız,

Türkçeleşmiş, Türkçedir;

Eski köke tapmayız.

Açık sözle kalmalı,

Fikre ışık salmalı;

Müterâdif sözlerden

Türkçesini almalı.

.....

Yap yaşayan Türkçeden,

Kimseyi incitmeden.

İstanbul'un Türkçesi

Zevkini olsun yeden.

Arapçaya meyletme,

İran'a da hiç gitme;

Tecvîdi halktan öğren,

Fasîhlerden işitme.

.....

Tûran'ın bir ili var
Ve yalnız bir dili var.
Başka dil var diyenin,
Başka bir emeli var.

Türklüğün vicdânı bir,
Dîni bir, vatanı bir;
Fakat hepsi ayrılır
Olmazsa lisânı bir.

ZİYA GÖKALP